

УДК 368. 212

Стецюк В. М.,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Національного університету харчових технологій,

Толстенко О. Ю.,

кандидат економічних наук

ОБГРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ВІДРОДЖЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто особливості становлення та розвитку обов'язкового страхування в Україні, визначені основні умови його здійснення та роль в забезпеченні страховим захистом певних категорій громадян.

Ключові слова: страхування, застрахована особа, страхова сума, умови здійснення страхових виплат.

Рассмотрены особенности становления и развития обязательного страхования в Украине, определены основные условия его проведения и роль в обеспечении страховой защитой граждан определенных категорий.

Ключевые слова: страхование, застрахованное лицо, страховая сумма, условия осуществления страховых выплат.

Examined the peculiarities of growing and development of obligatory insurance in Ukraine, determined basic conditions of its realization and role in securing by insurance protection for some categories of citizens.

Key words: insurance, insured person, sum insurance, terms of insurance payment performing.

Постановка проблеми. В умовах утвердження ринкових засад господарювання в Україні значну актуальність набуває дослідження питань необхідності відродження обов'язкового страхування як чинника загальнодержавного значення та гарантії забезпечення захисту економічних інтересів громадян та суб'єктів підприємництва шляхом широкого охоплення найважливіших для суспільства ризиків настання випадкових подій, що можуть призвести до втрат.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми обов'язкового страхування досліджувало багато вітчизняних і зарубіжних науковців, серед них С. С. Осадець, М. С. Клапків, Я. П. Шумелда, Т. А. Ротова, О. М. Залетов, А. П. Плешков, В. Шахов та інші. Віддаючи належне їх внеску у розвиток обов'язкових видів страхування, а також застосовуючи окремі їх положення, подальшого дослідження потребують проблеми відродження обов'язкового страхування, з'ясування основних умов та особливостей надання таких послуг у сучасних умовах.

Мета і завдання дослідження – дослідити еволюцію розвитку та визначити пріоритети розвитку обов'язкового страхування в ринковій економіці, довести, що воно заслуговує на подальше існування, оскільки відіграє важливу роль в організації страхового захисту життєдіяльності громадян України.

Виклад основного матеріалу. В період втрати довіри до страхування, зумовленої неспроможністю Укрдержстраху (НАСК “Оранта”) виконувати свої зобов'язання за договорами довгострокового страхування, обов'язкове страхування було сполучною ланкою, яка забезпечувала взаємовідносини страховиків із страхувальниками та дозволила зберегти довіру останніх. Однак у сучасних умовах мають місце негативні тенденції розвитку обов'язкового страхування, причиною якого є недосконале державне регулювання основних його положень. Скажімо, неповне охоплення обов'язковим страхуванням усіх вказаних у Законі України “Про страхування” суб'єктів та відсутність контролю за наявністю укладених договорів унеможливує отримання очікуваних результатів та ефективного страхового захисту.

Обов'язкове страхування – це форма страхування, що визначена страховим законодавством і ґрунтується на принципах обов'язковості як для страхувальника, так і для страховика. І як зазначає В. Д. Базилевич, “обов'язкове страхування встановлюється законом, згідно з яким страховик зобов'язується страхувати відповідні об'єкти, а страхувальник – вносити належні страхові платежі. Форми типового договору, порядок проведення й особливі умови для ліцензування обов'язкового страхування, розміри страхових сум та максимальні розміри страхових тарифів або методика актуарних розрахунків визначаються Кабінетом Міністрів України” [1, с. 96].

У проєкті нового Закону України “Про страхування” № 9614 від 19. 12. 2011 р. передбачено поділ страхування на класи, що відповідає міжнародній практиці, однак не наведено перелік видів обов'язкового страхування. На нашу думку, це є суттєвою прогалиною майбутнього страхового законодавства, що потребує удосконалення. Відтак, проведемо дослідження видів обов'язкового страхування, які існували в період дії Декрету КМУ “Про страхування” та чітко визначені чинним Законом України “Про страхування”, з метою встановлення місця та ролі такої форми страхування на вітчизняному ринку страхових послуг.

У Декреті Кабінету Міністрів України № 47-93 "Про страхування" від 30. 04. 1993 р. зазначено, що обов'язкове страхування здійснюється на підставі законодавчих актів України. При цьому страхувальник є вільним у виборі страховика, якщо інше не передбачено актами законодавства. Подібне тлумачення виписане в першій редакції Закону України "Про страхування", лише додається, що на обов'язкове страхування застосовуються особливі умови ліцензування.

У Декреті КМУ "Про страхування" були закладені риси обов'язкового страхування, вимоги до нього та об'єкти страхування [2].

Відповідно, обов'язковому страхуванню властиві такі риси:

- воно встановлюється законодавчими актами;
- комплексно охоплює страхуванням всі об'єкти, вказані в законодавчих актах;
- автоматично поширюється на всі об'єкти, вказані в законодавчих актах;
- дія його починається незалежно від сплати страхових платежів (крім страхування пасажирів);
- дія страхування безстрокова;
- законодавчими актами встановлюються єдині для всіх страхові суми і страхові тарифи.

У рамках Декрету визначено, що обов'язковому державному особистому страхуванню за рахунок держави підлягають особи, умови праці яких пов'язані з підвищеним ризиком для їх життя та здоров'я, або вони потребують підвищеного захисту з інших міркувань.

Водночас визначено перелік таких осіб. Це: військовослужбовці, а також військовозобов'язані, призовані на збори; медичні та фармацевтичні працівники; народні депутати України; особи воєнізованого складу Державної воєнізованої гірничо-рятувальної служби у вугільній промисловості; особи рядового, начальницького та вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ України; особовий склад Державної пожежної охорони; посадові особи інспекцій архітектурно-будівельного контролю; працівники державної лісової охорони; працівники державної санітарно-епідеміологічної служби; працівники митних органів; працівники прокуратури; працівники, зайняті наданням медичної допомоги населенню, проведенням лабораторних та наукових досліджень з проблем ВІЛ-інфекції і виробництва вірусних препаратів; службові особи державних органів у справах захисту прав споживачів та ін. [2].

Розглянемо умови та особливості окремих видів обов'язкового державного страхування з метою підтвердження необхідності їх відродження в сучасних умовах.

Так, Постановою Кабінету Міністрів України № 59 від 29 червня 1991 року було прийнято "Положення про порядок і умови державного обов'язкового особистого страхування осіб рядового, начальницького та вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ України" [3, с. 475].

Страхові платежі за цим видом страхування, включаючи затрати Національної акціонерної страхової компанії "Оранта" у розмірі 6% від загальної суми цих платежів, перераховувалися Міністерством внутрішніх справ України на спеціальний рахунок НАСК "Оранта". Частина платежів, яка не використана в поточному році на виплату страхових відшкодувань, підлягала зарахуванню в рахунок чергових платежів, а у разі, якщо мобілізованих резервів не достатньо для страхових виплат, збитки компенсувалися МВС України. При цьому МВС України здійснювало розрахунки з НАСК "Оранта" зі сплати страхових платежів щомісячно до 25 числа в розмірі 1/12 річної потреби.

Розміри страхових платежів встановлювалися щорічно НАСК "Оранта" за погодженням з Міністерством фінансів України під час формування державного бюджету на кожний наступний рік. За цим видом страхування НАСК "Оранта" виплачувала страхові відшкодування застрахованим особам у разі:

– загибелі (смерті), поранення (контузії, травми або каліцтва), захворювання, одержаних при виконанні службових обов'язків, пов'язаних з безпосередньою участю в охороні громадського порядку і громадської безпеки, боротьбі зі злочинністю;

– одержання застрахованим тяжкого поранення (контузії, травми або каліцтва) – в розмірі чотиримісячного грошового утримання, легкого поранення – в розмірі двомісячного грошового утримання за останньою посадою, яку він займав;

– встановлення застрахованому інвалідності, що настала в період служби (роботи), але не пізніше як через 3 місяці після звільнення зі служби (роботи) чи після закінчення цього строку, але внаслідок захворювання чи нещасного випадку, що мали місце при виконанні службових обов'язків, зокрема інвалідові 1-ї групи – в розмірі п'ятирічного грошового утримання (інвалідові 2-ї групи – в розмірі чотирирічного грошового утримання; інвалідові 3-ї групи – в розмірі трирічного грошового утримання);

– загибелі (смерті) застрахованого його спадкоємцем (після подання свідоцтва про право на спадщину) – в розмірі десятирічного грошового утримання загиблого (померлого) за останньою посадою, яку він займав.

Виплати проводилися в семиденний строк з дня одержання "Оранта" всіх необхідних документів від застрахованого (в разі смерті – від спадкоємців) та органів внутрішніх справ.

Однак ця Постанова втратила чинність 12 травня 2007 року, що є негативною тенденцією розвитку страхування, оскільки певні категорії працівників, діяльність яких супроводжується високим рівнем ризику втрати життя і здоров'я, потребують обов'язкового страхового захисту.

Водночас, до таких категорій працівників належать і працівники прокуратури. Відповідно, Кабінетом Міністрів України 19 серпня 1992 року прийнято Постанову № 486 “Про порядок та умови державного обов’язкового особистого страхування працівників прокуратури” [4, с. 226].

Такий вид страхування здійснювався за рахунок коштів, що виділяються з державного бюджету на утримання органів прокуратури. Державному обов’язковому страхуванню підлягали Генеральний прокурор та його заступники, підпорядковані прокурори та їх заступники, старші помічники і помічники прокурора, начальники управлінь і відділів, слідчі прокуратури.

Порядок нарахування, сплати і використання страхових платежів аналогічний попередньому виду страхуванню. Відповідно, НАСК “Оранта” виплачувала страхові суми у випадку:

- загибелі або смерті застрахованого, що сталися при виконанні або у зв’язку з виконанням ним службових обов’язків, його спадкоємцям – у розмірі десятирічного грошового утримання застрахованого за останньою посадою, яку він займав;

- втрати застрахованим працездатності в результаті поранення (контузії, травми або каліцтва), захворювання, що сталися при виконанні або у зв’язку з виконанням ним службових обов’язків – у розмірі, що залежить від ступеня втрати працездатності, який визначається у процентному відношенні від суми страхування на випадок загибелі або смерті (цей порядок виплати відрізняється від попереднього виду страхування).

Основні умови і порядок проведення виплат працівникам прокуратури є аналогічним, як і працівникам МВС.

У зв’язку з обмеженими фінансовими ресурсами держави та неспроможністю держави фінансувати заходи щодо захисту майнових інтересів працівників прокуратури, Постанова № 486 2 березня 2010 року втратила свою чинність.

Дванадцять років обов’язковому особистому страхуванню підлягали і працівники митних органів. Кабінет Міністрів України 19 серпня 1992 року Постановою № 487 затвердив “Порядок і умови державного обов’язкового особистого страхування працівників митних органів” [5, с. 227].

Державному обов’язковому особистому страхуванню згідно з цією постановою підлягали працівники митних органів, які займали посади, що вимагають атестації.

Страховальником за цим видом страхування був Державний митний комітет, який сплачував страхові платежі до НАСК “Оранта”. Виплати страхового відшкодування та страхових сум здійснювалося НАСК “Оранта” у випадку:

- загибелі або смерті застрахованого, що сталася при виконанні або в зв’язку з виконанням ним службових обов’язків, його спадкоємцям у розмірі, визначеному шляхом ділення десятирічного грошового утримання застрахованого за останньою посадою на мінімальну заробітну плату на день страхової події і множення одержаного результату на мінімальну заробітну плату на день подачі заяви на виплату страхової суми;

- втрати застрахованим працездатності в результаті поранення (контузії, травми або каліцтва), захворювання, що сталися при виконанні або в зв’язку з виконанням ним службових обов’язків – в розмірі, що залежить від ступеня втрати працездатності, а при встановленні 1-ї групи інвалідності – п’ятирічного, 2-ї групи – чотирирічного, 3-ї групи – трирічного грошового утримання за останньою посадою.

Страхові виплати у зв’язку з настанням страхової події проводилися за вирахуванням раніше виплачених страхових сум за цим договором страхування. При цьому страхова сума виплачується незалежно від виплат за іншими видами страхування і виплат в порядку відшкодування шкоди.

Втратила чинність Постанова № 487 26. 05. 2004 року, у зв’язку з обмеженими обсягами державних коштів та їх відсутністю для проведення такого страхування.

Впродовж уже 18 років залишається чинною Постанова Кабінету Міністрів України № 385 від 11 червня 1994 року, відповідно до якої затверджено “Порядок та умови державного обов’язкового страхування службових осіб державних органів у справах захисту прав споживачів” [6].

Страхованню підлягають службові особи Державного комітету у справах захисту прав споживачів, його органів в Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

Страхові платежі сплачуються Державним комітетом у справах захисту прав споживачів до 25 числа кожного місяця у розмірі 0,25 відсотка фонду оплати праці, включаючи встановлені чинним законодавством доплати та надбавки застрахованих осіб за минулий місяць. Витрати страховика становлять 6 відсотків від страхових платежів.

Максимальний обсяг відповідальності страховика, який одержав відповідну ліцензію в Нацкомфін-послуг та визначений за погодженням із страховальником, встановлюється в розмірі десятирічного грошового утримання службової особи за її останньою посадою. У випадку загибелі або смерті виплачується страхова сума в розмірі десятирічного грошового утримання, а при втраті працездатності – у розмірі, що залежить від ступеня втрати працездатності, який визначається у відсотковому відношенні до страхової суми.

Постановою КМУ № 232 від 03 квітня 1995 року затверджено "Положення про порядок та умови обов'язкового особистого страхування працівників відомчої та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд)" [7, с. 159]. Страхування працівників відомчої пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд) здійснюється з метою захисту їхнього життя та здоров'я під час виконання своїх обов'язків за рахунок коштів, передбачених у кошторисах на їх утримання, підприємств, установ та організацій, де вони створені, а працівників місцевої пожежної охорони – за рахунок юридичних осіб, які утримують підрозділи цієї охорони, або за рахунок місцевого бюджету.

Максимальний обсяг відповідальності страховика встановлюється у розмірі десятирічної заробітної плати застрахованого за його посадою на день страхування. Максимальний страховий тариф становить 2% страхової суми за кожного застрахованого. Облік надходжень страхових платежів і виплат страхових сум повинен вестися по кожному страхувальнику окремо від надходжень і виплат за іншими видами страхування. Норматив витрат страховиків на ведення страхової справи не повинен перевищувати 15 відсотків суми страхового платежу. Термін страхування – один рік.

За шкоду, заподіяну здоров'ю застрахованого внаслідок виконання ним обов'язків щодо гасіння пожеж або ліквідації наслідків аварії, страховик проводить одноразову виплату у разі встановлення застрахованому:

- 1-ї групи інвалідності – 100 відсотків страхової суми;
- 2-ї групи інвалідності – 90;
- 3-ї групи інвалідності – 70.

При тимчасовій втраті працездатності внаслідок страхового випадку застрахованому виплачується 0,2 відсотка страхової суми за кожну добу, але не більше 50 відсотків страхової суми. У разі загибелі або смерті застрахованого його спадкоємцям виплачується 100 відсотків страхової суми.

Висновки. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що в умовах ринкової економіки зростає кількість та обсяг ризиків, що можуть негативно позначитися на життєдіяльності людей. Зокрема, це стосується певних категорій працівників, діяльність яких супроводжується високим ступенем ризику втрати їхнього життя і здоров'я під час виконання службових обов'язків. Відтак, з метою захисту економічних інтересів таких працівників цілком виправданим є відновлення недіючого та збереження чинного обов'язкового особистого страхування. Обґрунтовуючи правомірність здійснення обов'язкового страхування в нових економічних умовах на підставі укладення страхового договору, виявлено необхідність перегляду основних принципів обов'язкового страхування, що стане об'єктом подальших досліджень у зазначеному напрямі.

Література:

1. Базилевич В. Д. Страхування: підруч. / В. Д. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
2. Декрет Кабінету Міністрів України "Про страхування" №47-93 від 10. 05. 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/47-93>.
3. Положення "Про порядок і умови державного обов'язкового особистого страхування осіб рядового, начальницького та вільнонайманого складу органів і підрозділів внутрішніх справ України". Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 59 від 29 червня 1991 р. // Збірник нормативних актів з питань правопорядку. – К., МВС України. – 1993. – С. 475.
4. Порядок та умови державного обов'язкового особистого страхування працівників прокуратури. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 486 від 19 серпня 1992 р. // Збірник постанов Уряду України. – 1992. – № 9. – С. 226.
5. Порядок та умови державного обов'язкового особистого страхування працівників митних органів. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 487 від 19 серпня 1992 р. // Збірник постанов Уряду України. – 1992. – № 9. – С. 227.
6. Порядок та умови державного обов'язкового страхування службових осіб державних органів у справах захисту прав споживачів. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 385 від 11 червня 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-94-%D0%BF>.
7. Положення про порядок і умови обов'язкового особистого страхування відомчої та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд). Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 232 від 3 квітня 1995 р. // Збірник постанов Уряду України. – 1995. – № 6. – С. 159.